UOT633.5:631.58:631.582

ŞİRVAN ZONASINDA GÜNƏBAXAN BİTKİSİNİN BECƏRİLMƏ AQROTEXNOLOGİYASI

İ.Ə.ƏMİRASLANOV
AKTN Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər Elmi Tədqiqat İnstitutu

Məqalədə günəbaxan bitkisinin Şirvan zonasının ağır boz-çəmən torpaqlarında yetişdirilməsindən bəhs edilir. Son vaxtlar Respublikamızda qida əhəmiyyətinə görə əkilib becərilən günəbaxan bitkisinin optimal aqrotexnologiyasının öyrənilməsi və istehsala tövsiyə edilməsi aktuallığı yaranmışdır. Günəbaxan bitkisi becərmə aqrotexnikasına çox həssas olmaqla onun gübrələnməsi və seyrəldilməsi zəruridir. Günəbaxan Şirvan bölgəsində cərgə ilə cərgəarası məsafə 70 sm, bitki ilə bitki arası məsafə isə 20 sm olduqda onda yüksək məhsul alınması mümkündür.

Açar sözlər: *Günəbaxan, səbətcik, tum, gübrə, suvarma, məhsuldarlıq*

Əkinçilik sistemində yağlı bitki kimi tarla bitkiləri içərisində günəbaxan bitkisinə yaxın və ona bərabər olan bitki yoxdur. Günəbaxan bitkisi MDB ölkələrində əsas yağlı bitki əkinlərinin 75%-i təşkil edir. Günəbaxan tumlarında 16% zülal və 50-56% açıq-sarı rəngli yüksək dad keyfiyyətinə malik ərzaq yağı olur. Günəbaxan yağının tərkibində onun keyfiyyətini yüksəldən 62%-ə qədər bioloji aktiv linoleum turşusu, fosfatidlər, A, D, E, K vitaminləri vardır. Günəbaxan yağından təbii halda yeyinti-qənnadı sənayesində, balıq və tərəvəzlərin konservləşməsində, gön-dəri aşılanmasında, lak-boyaq, ətriyyat, sabunbişirmə və toxuculuq sənayesində geniş istifadə olunur.

Günəbaxan bitkisi bir çox kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün yaxşı sələfdir. Günəbaxanın becərilməsində ən yaxşı sələflər payızlıq və yazlıq dənli taxıl bitkiləri, dənlik və silosluq qarğıdalıdır. Günəbaxanın özü isə buğda, vələmir, arpa və digər yazlıqlar üçün yaxşı sələf bitkisi sayılır. Son vaxtlar qida əhəmiyyətinə görə əkilib becərilən günəbaxan bitkisinin optimal aqrotexnologiyasının öyrənilməsi və istehsalata tövsiyə edilməsi aktuallığı yaranmışdır. Az əmək tələb edən yağlı bitki olan günəbaxanın əkin sahəsinin genişləndirilməsi və məhsuldarlığının artırılması ilə əlaqədar olaraq onun optimal aqrotexnoloji parametrlərin öyrənilməsi də nəzərdə tutulmuşdur (2; 4).

Günəbaxan vətəni şimali Amerikanın cənubi-qərb hissəsidir. O, becərilərək Avropaya XVII, Rusiyaya isə XVIII-ci əsrdə gətirilərək ilk dəfə bəzək bitkisi kimi becərilmişdir.

Günəbaxan toxumlarından ilk dəfə 1829-cu ildə yağ alınmış və 1865-ci ildə isə Voronojli D.S.Bokarev tərəfindən yağ emalı zavodu tikilmişdir. Günəbaxan ABŞ-da, Hindistanda, Ukraynada, Rusiyada, Şimali Qafqazda, Gürcüstanda becərilir və hər hektardan orta hesabla 25-30 sentnerə qədər məhsul alınmışdır. Azərbaycanda isə Cəlilabad, Masallı, Zaqatala, Goranboy, Samux və s. rayonlarda da becərilir. Azərbaycanda Qiqant-549, VNİİMK-8883, Kazio və s rayonlaşdırılmış sortları əkilir.

Günəbaxan bitkisinin kök sistemi 2-3 m torpağın dərinliyində olan nəmlikdən istifadə etdiyi üçün onu torpağın aşağı qatlarındakı nəmlikdən istifadə edən yonca, şəkər çuğunduru və sorqodan sonra əkmək olmaz.

Respublikamızın nəmlik az olan bölgələrində növbəli əkin tarlasında günəbaxanı həmin bitkilərdən 4 il sonra yerləşdirmək olar. Günəbaxan növbəli əkində öz yerinə 8-10 ildən sonra qaytarılmalıdır. Əgər tez qaytarılarsa xəstəlik və zərərvericilərin yayılmasına səbəb olur. Eyni zamanda günəbaxanı noxud, soya, lobya və raps bitkisindən sonra da əkmək olmaz. Çünki onların xəstəlikləri günəbaxan bitkisinin xəstəlikləri ilə eynidir (1; 3).

Payızlıq dənli bitkilərdən sonra əkilərsə, onda məhsul yığımından 12-25 gün sonra sahə 2 dəfə üzlənir. I-ci üzləmə 6-8 sm, II üzləmə isə 10-12 sm dərinlikdə aparılır. Sonra sahəyə üzvi və mineral gübrələr verilərək 27-30 sm dərinlikdə şum qaldırılır. Torpaq oktyabr-noyabr aylarında şumlanır. Əkin sahəsində olan kökümsov və köküpöhrəli alaqları məhv etmək üçün şum laydırlı kotanla yerinə yetirilməlidir. Erkən yazda torpaq malalanır və səpinə 10-15 gün qalmış sahə şırımlarla 1000-1500 m^3/hektar suvarma norması ilə arat edilir. Arat yetişən kimi toxumların basdırma dərinliyində kultivasiya edilərək malalanır. Əgər sahə çox alaqlıdırsa herbisidlərdən çiləmə aparılır. Səpin qabağı becərmələr malalama ilə aparılır.

Payızda dondurma şumu altına 15-20 ton peyin və 200-300 kq fiziki çəkidə superfosfat və 1-2 kq manqansulfat verilir. Əlavə gübrə isə səpin zamanı cərgələrin hər iki tərəfindən ammonium şorası (NH_4NO_3) və superfosfat 5-10 kq miqdarında verilməlidir. Yerdə qalan gübrələr 1-ci yemləmədə 30 kq N, 30 kq P, 2-ci yemləmədə isə 30 kq N, 30 kq P və 20 kq K səbətcik əmələ gəldikdə və çiçəkləmənin əvvəlində verilir. Yemləmələr cərgələrin yanlarında 10-15 sm məsafə və 8-10 sm məsafə və 8-10 sm dərinlikdə aparılır. Məlum olduğu kimi bakterial gübrələr də məhsuldarlığı artırır. Bunun üçün səpindən əvvəl toxumlar fosfora bakterinlə işlənir. Gübrələrin tətbiqi məhsuldarlığı artırmaqla

yanaşı günəbaxanın ağ və qonur çürümə xəstəliklərinə qarşı davamlılığını artırır.

Toxumun səpinə hazırlanması üçün rayonlaşmış birinci reproduksiyalı, iri toxumlardan istifadə edilir. Toxumların cücərmə qabiliyyəti tez itdiyi üçün toxum materialı keçən ilki materialdan götürülməlidir. Toxumların cücərmə qabiliyyəti 96%, təmizliyi 99%-dən az olmamalıdır. Toxumları zərərvericilərə qarşı 1 ton toxuma 1,0-1,5 kq heksoxloran dustu, boz çürümə xəstəliyinə 1ton toxuma 3 kq 80%-li TMTMD, yalançı unlu şeh xəstəliyinə qarşı 1 ton toxuma 4 kq 35%-li apron və göbələk xəstəliklərində isə 1 ton toxum 1,5-2,0 kq qranozanla dərmanlanır.

Günəbaxan bitkisinin səpini torpağın əkin qatında temperatur 10-12^{0}C olduqda mart ayının axırı və aprel ayının 10-dək aparılır. Gecikdirilmiş səpinlər torpağın temperaturu 14-16^{0}C olduqda aparılır, bu zaman məhsuldarlığı aşağı düşür. Səpin müddəti günəbaxanın sortundan və növündən asılıdır. Yazlıq istiqamətli sortlar nisbətən istiliyə tələbkardır, yəni toxum basdırılan zaman torpağın 7-8 sm dərinliyində 8-10^{0}C istilik olmalıdır.

Son vaxtlar günəbaxan bitkisi gencərgəli punktir üsulla, cərgəarası 60-70 sm olmaqla səpilir. Bu zaman bitki arası 30-40 sm olmaqla yaxşı nəticə verir. Səpində SUPN-8, GKPP-12 aqreqatlardan istifadə edilir. Hektarda bitki sıxlığı 40-50 min səpin norması 8-14 kq götürülür. Toxumların basdırılma dərinliyi: normal halda 6-8 sm, quraqlıq şəraitdə 8-10 sm, yazı soyuq keçən ağır torpaqlarda 5-6 sm, xırda toxumlu hibridlər 4-5 sm dərinliyə basdırılmalıdır.

Günəbaxan bitkisi müasir becərilmə texnologiyası mexanikləşdirilmişdir. Lakin əkin sahələrinin alaqlardan təmiz olması və vaxtında seyrəltmənin aparılması məhsuldarlığı artırır. Beləki, alaqvurma nə qədər tez aparılarsa bir o qədər müsbət nəticə verir. Qeyd etmək lazımdır ki, sahə çox alaqlı olarsa lent üsulu ilə herbisidlərdən istifadə edilir. Günəbaxan bitkisinin seyrəldilməsi vaxtında aparılmalıdır. Əgər seyrəltmə 2-3 gün gecikərsə səbətciklərdə boş toxum çox olur. Əgər 10 gün gecikərsə məhsul 30-40% azalır. Becərmə zamanı əkində qaysaq əmələ gələrsə və ya alaq otları cücərərsə dərhal mala çəkilməlidir. Cərgəarası 70 sm olduqda birinci kultivasiya 50 sm enində, 2-ci kultivasiya 45 sm olmaqla 6-8 sm və 8-10 sm dərinlikdə aparılır. Cərgəaraları KRN-4,2 və KRN-5,6 kultivatorları ilə becərilir. Bu dövrdə alaqlara qarşı prometrin və ya trefran herbisidləri hektara 2-3 kq olmaqla OPS-15, POM-630 şlanqlı çiləyicilərlə çilənir.

Günəbaxan bitkisi quraqlığa davamlı olsada yüksək məhsul almaq, üçün torpaqda nəmlik ehtiyatının olması vacibdir. Suvarılan bölgələrdə payız şumundan sonra hektara 2000-3000 m^3 normada arat olunur. Bitkilər cücərti alınandan çiçəkləməyə qədər az su, çiçəklənmədən dənə dolmaya qədər çox su tələb edir. Beləki, 1-ci suvarma 2-4 cüt yarpaq, 2-ci suvarma səbətcik əmələ gəlmə, 3-cü suvarma səbətciyin çiçəkləməsinin əvvəli və 4-cü vegetasiya suvarması isə toxumların dənə dolma dövründə hektara 800-1000 m^3 olmaqla suvarılır.

Günəbaxanın məhsul yığımı zamanı səbətciklərin 90%-i sarı-qonur rəngli və qurumuş halda olduqda yığım başlanırvə 3-4 günə başa çatmışdır. Yağmurlu illərdə yığımı tezləşdirmək üçün onlar desikasiya edilir. Bu zaman maqnezum-xloratın 60%-li məhlulu ilə hektara 20 kq 20%-li reqlon 2 litr və onların qarışığı 10 kq+1 litr 100-150 litr suda həll edilərək bir hektara çilənir. Bu iş kütləvi çiçəklənmədən 35-40 gün sonra toxumlarda nəmlik 30-35% olduqda aparılır. Desikasiyadan 8-10 gün sonra yığıma başlanılır. Yığım vaxtında aparılmalıdır, əks təqdirdə səbətciklər çox quruyur və dənlər tökülür. Nəticədə 2-3 sentner məhsul 2-3% yağlılıq itirilir. Yığım taxıl yığan kombaynları ilə aparılır. Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən aqrotexniki tədbirlər vaxtında və düzgün yerinə yetirildikdə günəbaxan bitkisindən yüksək məhsul əldə etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. 2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına aid dövlət proqramı. Bakı-2008. 2.Hümbətov H.S., Xəlilov X.O.- Texniki bitkilər .Bakı "Aytac" 2010. 3. Q.Məmmədov, M.İsmayılov – Bitkiçilik Bakı 2012. 4. M.Yusifov –Bitkiçilik 2011

Агротехнология выращивания подсолнечника в условиях Ширванской зоны

И.А.Амирасланов

В статье написано о выращивании подсолнечника на тяжелых серо-луговых почвах Ширванской зоны. В последние годы агротехнология выращивания подсолнечника является актуальной темой. Так как производители нуждаются в изучении технологии выращивания подсолнечника. При выращивании подсолнечника удобрение и прореживание посевов имеют важные значения. Подсолнечник дает высокие урожаи при схеме посева 70 х 20 см в условиях Ширванской зоны.

Ключевые слова: *растение,сорта, подсолнечник, корзина, семена, удобрение, орошение, урожайность и т.д.*

Agrotechnologyof growing sunflower in the conditions of the Shirvan zone

I.A.Amiraslanov

In the article it is written about growing sunflower on heavy gray-meadow soils of the Shirvan zone.In recent years,the agrotechnology of growing sunflower is an actual topic. As producers keed to study the technology of growing sunflower. When growing sunflower fertilization and thinning of crops are important. Sunflower yields with a seeding scheme of 70 x 20 cm under the conditions of the Shirvan zone.

Keywords: *plant, varieties, sunflower, basket, seeds, fertilizer, irrigation, yield, etc.*